

הרב יהודה זולדן, שבות יהודה וישראל, ירושלים תשס"ז, עמ' 514-524

לא

צוואת דוד לשלמה

מבוא

- א. ועשית כחמתך
- ב. וידעת את אשר תעשה
- ג. חי ה' אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי
- ד. והממלכה נכונה ביד שלמה

מבוא

דוד מצוה לפני מותו את שלמה מספר צוואות. בספר דברי הימים מובא שדוד מצוה על בניין המקדש ושמירת תורה ומצוות (דברי הימים א כב, א-טז), כשהעם מצטווה גם כן לסייע בידו (שם, יז-יט). הוא חוזר על כך שוב בפני שלמה ובפני כל העם (דברי הימים א כח, א - כט, ה). גם בספר מלכים מופיע הצו לשמירת התורה והמצוות (מלכים א ב, א-ד). בנוסף לזה, דוד מדריך שם את שלמה כיצד לנהוג עם שלושה אישים: יואב בן צרויה (שם ה-ו), בני ברזילי (שם ז), ושמעי בן גרא (שם ח-ט). לאחר מותו של דוד, שלמה אכן מתמודד עם יואב בן צרויה (שם כח-לג), ועם שמעי (שם לו-מו), ועם שני אישים נוספים, אותם לא הזכיר דוד בצוואתו: אדוניה בן חגית (שם יג-כה), ואביתר הכהן (שם כו-כז).

מה פשר דברי דוד לשלמה כיצד לנהוג בשלושת האישים הללו? מדוע דוד איננו מתייחס גם לשאלה כיצד לנהוג עם אדוניה בן חגית ואביתר הכהן? מדוע דוד בעצמו לא עשה בתקופת מלכותו את שהוא מצוה-מייעץ כעת לפני מותו לשלמה? נראה להלן שדברי דוד אינם קריאה לנקמה באישים שפגעו במלכות דוד, אלא הדרכה ועצה למלך צעיר כיצד לשים לב לאישים שיש מקום לחשוד בהם שהם אינם נאמנים למלכות ולפקח עליהם.

א. ועשית כחמתך

מה קרה עם אותם אישים שדוד ציוה את שלמה עליהם?

יואב בן צרויה

וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלם ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו. ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלום שאול (מלכים א ב, ה-ו).

יואב היה שר צבאו של דוד. המפרשים חלוקים בשאלה, למה התכוון דוד באמרו: "אשר עשה לי": שהראה לאחרים את הספר ששלח דוד בדבר אוריה (רש"י בשם מדרש תנחומא, פרשת מסעי, ט), מה שעשה לאבנר ולעמשא, כאילו עשה גם לי (רד"ק, מצודות), שהרג את אבשלום (רלב"ג). דוד מזכיר במפורש את שעשה יואב לאבנר ולעמשא. אבנר בן נר היה שר צבא אצל שאול ואחר כך בא להשלים עם דוד, ויואב הרגו בערמה (שמואל ב ג). על עמשא הוטלה מטלה מאת דוד, וגם אותו הרג יואב בערמה (שמואל ב כ, א-י). "דבר כזה הורס את ענין המלוכה ונמוסי המדינות, להרוג השרים שכורתים עמהם ברית אחר כלות המלחמה, ...ונוגע בכבוד המלכות" (מלבי"ם). בסוף ימיו של דוד, יואב היה שותף עם אדוניה בניסיון לתפוס את המלוכה. לאחר מות דוד, עם המלכת שלמה, ולאחר ששלמה הרג את אדוניה, ברח יואב למזבח ואחז בקרנותיו. שלמה ציוה את בניהו בן יהוידע להרגו, וכך הוא עשה (מלכים א ב, לא-לג).

בני ברזילי

ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך (מלכים א ב, ז).

ברזילי כלכל את דוד בעת שברח מפני אבשלום וישב במחנים (שמואל ב יט, לג). דוד הציע לו לבוא עמו לירושלים ולהיות מאוכלי שולחנו, אך בשל גילו המופלג הוא ויתר על כך, ושלח את כמהם בנו עם דוד (שם לד-מב). לא נזכר אחר כך דבר באשר לבני ברזילי, וכיצד שלמה נהג איתם.

שמעי בן גרא

והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים והוא ירד לקראתי הירדן ואשבע לו בה' לאמר אם אמיתך בחרב. ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מלכים א ב, ח-ט).

שמעי ביזה וקלל את דוד בעת יציאתו מירושלים עם פרוץ מרד אבשלום (שמואל ב טז, ה-ג). הוא אמנם התנצל על כך בעת שדוד עבר את הירדן בדרכו

חזרה לירושלים, ודוד נשבע לו שהוא לא יהרוג אותו (שם יט, יז-כד). לאחר מות דוד, שלמה מצוה את שמעי שהיה מבנימין שלא לעזוב את ירושלים, ומזהירו שאם יצא דמו בראשו. לאחר שלוש שנים יצא שמעי מירושלים בניגוד לשבועתו, ושלמה הרגו (מלכים א ב, לו-מו).

ב. וידעת את אשר תעשה

דוד המלך חי שבעים שנה, והוא מלך על ישראל במשך ארבעים שנה: "שכל אותן שבעים שהיה דוד חי היו בצרות ובעמל" (מדרש תהילים [בובר] צ, טו). כעת עומד לפניו בנו, שלמה, נער בן שתים עשרה שנה בלבד (סדר עולם רבה, יד), והוא מכריז בחייו שאליו הוא מעביר את המלוכה על כל מורכבותה. דוד מודע לגילו הצעיר של שלמה ומנסה לסייע בידו ולהעביר לו את ההנהגה בצורה הטובה ביותר. כך הוא נוהג באשר לבניין בית המקדש: "ויאמר דויד שלמה בני נער ורך, והבית לבנות לה' להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות, אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו" (דברי הימים א כב, ה). בפסוקים שבספר מלכים, דוד מסייע לשלמה להכין את התשתית לבניין בית המלוכה ולהבטיח את יציבותו. שלמה עצמו מעיד על עצמו בתפילתו לה': "אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי, ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא" (מלכים א ג, ז). על כן, מבקש דוד בצוואתו, להציע לשלמה מניסיונו העשיר, ומייעץ לו כיצד לנהוג עם הסובבים אותו. יש לטפח את הנאמנים והתומכים כדוגמת בני ברזילי, אך יש להיזהר מאוד מכאלה שיש בהם ניצנים של מרידה. בין אם זו מדובר באנשים חזקים הכופים את דעותיהם ורצונותיהם גם על המלך, כדוגמת יואב, בין אם מדובר בכאלה שיש לחשוד בהם שהם עדיין נאמנים לשלטון המלך הקודם, שושלת בית שאול, כדוגמת שמעי בן גרא משבט בנימין. דוד מסביר לשלמה מהן הסיבות שבגללן הוא היה יכול אף להרוג את יואב ושמעי, ואף שדוד בחר שלא לממש את העונש המקסימלי, אין זה מנקה אותם מהעברה. מלך לא חייב להעניש בעונש המרבי – עונש מיתה – את מי שמורד בו או את מי שאיננו ממלא את ציוויו. הוא יכול לפטור אותו לגמרי, והוא יכול לתת לו עונשים אחרים:

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך [=דוד שגוזר על אוריה החתי], או שלא יצא מביתו ויצא [=שלמה שגוזר על שמעי בן גרא] חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג (רמב"ם, הל' מלכים ג, ח).

דוד היה אז מספיק חזק כדי שלא לממש את העונש, ומה שדוד הרשה לעצמו, למחול ליואב ולשמעי ולא להענישם, לא בהכרח ששלמה יוכל לעמוד בזה.¹ ייתכן שדברים אלו נאמרים לשלמה בשל המסופר קודם לכן על תגובת שלמה למעשי אדוניה. אדוניה ערער על מינויו המיועד של שלמה, והיה צורך למושח את שלמה כדי להכריע במחלוקת: "אין מושחים מלך בן מלך. ואם תאמר: מפני מה משחו את שלמה? מפני מחלוקתו של אדוניה" (הוריות יא ע"ב). לאחר שהכול נוכחו ששלמה נמשח ולא אדוניה, הם עזבו את אדוניה, ואדוניה שנשאר לבדו, חשש משלמה. הדבר בא לפני שלמה, ותגובתו: "ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה ואם רעה תמצא בו ומת. וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה לך לביתך" (מלכים א א, נב-נג). שלמה התנה שאדוניה יהיה נאמן לו, והבטיח שאם אכן כך יהיה, הוא לא יפגע בו.

דוד איננו מצוה את שלמה בצורה ישירה כיצד לנהוג עם אדוניה, מאחר שגם הוא בנו, ומה גם שהכתוב כבר העיד: "ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו. ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום" (שם, ה-ו). דוד בכל זאת חושש ממה שיקרה בהמשך לאחר מותו. ייתכן שדוד זיהה ניצנים של מרידה אצל אדוניה, בשל העובדה שאדוניה הוא אחיו הגדול של שלמה, והוא הצליח לגייס אנשים מרכזיים סביבו, כמו יואב ואביתר, וכן מבני המלך ומשרי הצבא (מלכים א א, כה), וממליך את עצמו למלך עוד בחיי דוד, ובסמיכות למקומו של דוד, בו בזמן שסביר להניח שהכול מודעים לכך ששלמה הוא זה שאמור לירש את דוד. שהרי כך נאמר בלידת שלמה: "ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'" (שמואל ב יב, כה) – "אנחנו רואים שכבר רצה הש"י שתהיה ממנה הממלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד, ולזה אמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה" (רלב"ג שם), וכך אכן טענה בת שבע כלפי דוד: "ותאמר לו אדני אתה נשבעת בה' אלקיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי" (מלכים א א, יז).

התעוזה והיהירות שבהתנהגותו של אדוניה, מביאה את דוד לצוות ממיטת חוליו למושח את שלמה בנוכחות נתן הנביא, צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע, ולהכריז באופן ברור: "יחי המלך שלמה" (שם לד).

דוד מספר את אשר קרה לו במצבים דומים, ומבהיר לשלמה שהוא איננו חייב לנהוג כך. עליו לפקוח עיניים ולנהוג בחכמה לטובת מלכותו.

1. בעניין זה ראה בספרי: מלכות יהודה וישראל, "פגיעה במנהיג ציבור", עמ' 149-152.

ייתכן שדוד מרחיב אודות אשר קרה לו עם יואב, בשל העובדה שיואב שותף עתה עם אדוניה במרד. ההמלצה כיצד לנהוג עם יואב היא בשל מעשיו עכשיו: "כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה" (מלכים ב ב, כח). ביחס ליואב אומר לו דוד: "ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשלום שאול". אין הכוונה שדוד קורא לשלמה להעניש כעת את יואב על מה שהיה בעבר ולהרגו. כאמור, דוד עצמו היה יכול לעשות כן, לו רק היה רוצה. אלא שדוד מזהיר את שלמה מפני יואב, בשל אישיותו, ובשל הניסיון הרב שיש ליואב ומעשיו בעבר. "ועשית כחכמתך", כוונתו היא שאם תזהה בו ניצנים של מרידה בך, התנהגות שמפריעה לקיום ממלכתך, הינך רשאי לממש את עונש המיתה "ולא תורד שיבתו בשלום שאול". הפטור בעבר מעונש הוא בעצם סוג של אזהרה מפני הבאות, כאומר לו היה מגיע לך אך הפעם ויתרתי, אך לא ניקיון מוחלט.

כך גם ביחס לשמעיה. הביטוי "כי איש חכם אתה" (מלכים א ב, ט), מאפשר לשלמה לנהוג אחרת ממה שדוד נהג. דוד מסביר לשלמה את שאירע בינו לבין שמעיה. לא ברור לדוד ששמעיה לא ינצל את המצב החדש שיווצר עם מותו, בו מלך צעיר וחדש ללא ניסיון מקבל את השלטון. צריך לבדוק היטב אחרי שמעיה, שהרי בעת מרד אבשלום, כשהיה נראה שמלכות דוד מתערערת, יצא שמעיה וקלל את דוד קללה נמרצת, כשטענותיו הם על אי התאמתו המוסרית של דוד לתפקיד. הדגשת דוד בפני שלמה את מוצאו השבטי של שמעיה ואת מקומו הגיאוגרפי: "בן הימיני, מבחורים" (שם ח), באה לומר שיש לחשוך ששמעיה ירצה להמשיך את מורשת שאול המלך, ושהוא עדיין לא השלים עם המלכתו של דוד והשושלת הבאה אחריו. הרי גם כשמעיה התנצל בפני דוד בעת שהוא חזר לירושלים לאחר מרד אבשלום, הוא אומר לדוד: "והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני" (שמואל ב יט, כא). האזכור של בית יוסף בהקשר זה, מעלה חשד שעדיין שמעיה מתרפק ומשתוקק למנהיגות משבטי יוסף – מבני רחל. הוא אמנם קיבל את מרותו של דוד, אך ייתכן שהיה זה רק בשל הבנתו שדוד חוזר להיות מלך על ישראל. דוד מחליט לנצל את קבלת מרותו של שמעיה ואנשיו, כדי לחזק את מעמדו ומלכותו, ולא מאפשר לאבישי בן צרויה להרוג את שמעיה: "כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל" (שם כג). דוד לא בטוח ששמעיה לא יחזור על מעשיו הראשונים, לאחר חילופי השלטון. ההמלצה לשלמה היא לפקח על שמעיה, ואם יזהה סוג של מרידה כמו שהיה בעבר בעת מרד אבשלום הוא יכול אף להרגו, אם כי הוא לא חייב. "וידעת את אשר תעשה לו והורדתו את שיבתו בדם שאול" (מלכים א ב, ט).

המסר העיקרי בצוואת דוד לשלמה הוא הצגת גבולות סמכויותיו, יחד עם המלצה לפקוח עין ולשים לב, ובמיוחד ביחס לאישים כמו יואב ושמעי, כאלה שיש סיבה לחשוד בהם. כאמור, יואב ושמעי הם רק דוגמאות, מאחר שיש ניסיון איתם מהעבר, אך המסר העיקרי הוא לנהוג בחכמה גם ביחס לאחרים, ולבסס את המלוכה ולהעמידה על רגליה. מה שהתאים לדוד, בשל כוחו מעמדו וניסיונו, לא תואם בהכרח את מלוכתו של שלמה.

ג. חי ה' אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי

אכן שלמה קלט את המסר היטב, והמבחן הראשון שלו כמלך לאחר מות דוד היה עם אדוניה.

אדוניה בן חגית

אדוניה מבקש באמצעות בת שבע, לשאת את אבישג סוכנת המלך דוד לאשה. שלמה רואה בבקשת אדוניה ערעור על מנהיגותו ומצוה להורגו, על אף שהיה נראה שאדוניה מקבל את מרות שלמה. זאת מאחר שרק למלך מותר לחיות עם משרתות המלך שקדם לו: "אמר רב יעקב אמר רבי יוחנן: אבישג מותרת לשלמה ואסורה לאדניה. מותרת לשלמה – דמלך היה, ומלך משתמש בשרביטו של מלך. ואסורה לאדניה – דהדיוט הוא" (סנהדרין כב ע"א). אכן בדברי אדוניה לבת שבע הוא ציין בפניה שהמלוכה בעצם הייתה מיועדת לו: "ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך ותסב המלוכה ותהי לאחי כי מה' היתה לו" (מלכים א ב, טו). לא נזכר שבת שבע אמרה את הדברים הללו לשלמה, ובקשתה משלמה היא על רקע אישי, מעין "פרס תנחומים". אך שלמה בחכמתו הרבה, קלט את המשמעות המסתתרת בדבריו של אדוניה, גם אם הם לא הוצגו בפניו כלשונם: "ויען המלך שלמה ויאמר לאמו ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו, ושאלו את המלוכה כי הוא אחי הגדול ממני ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה" (שם כב). מי שמבקש את אשת המלך, רואה עצמו מלך. אבשלום בא על פילגשי דוד אביו לעיני כל ישראל (שמואל ב טז, כב), והייתה בזה אמירה שהוא המלך, כי רק למלך אחר מותר לבא על פילגשי המלך הקודם. שלמה מבין שאדוניה והחבורה שרצתה בהמלכתו לא השלימה עם המלכת שלמה ולא מקבלת את מרותו, ועל כן הוא מצוה להרוג את אדוניהו. כאן ובהקשר זה, שלמה מעריך באופן מיוחד את המסר וההכנות של דוד בדבריו אליו: "ועתה חי ה' אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי" (מלכים א ב, כד).

אביתר הכהן

כאמור, שלמה מבין שאדוניה וחבורתו אינם משלימים עם מלכותו, ובעקבות כך הוא קורא לאביתר הכהן ומגרשו מלהיות כהן, ומירושלים, ושולחו לענתות עיר הכהנים. הוא איננו פוגע בו מפני שהוא זוכר לו גם את התקופות בהם הוא היה נאמן לדוד אביו, והיה צמוד אליו בשעותיו הקשות, בעת בריחתו מפני שאול (שמואל א כג, ו-ט; ל, ז), ובמרד אבשלום (שמואל ב טו, לה; יט, יב). וכך אומר לו:

ולאביתר הכהן אמר המלך ענתת לך על שדיך כי איש מות אתה וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון ה' אלוקים לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי. ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשלה (מלכים א ב, כו-כז).

כאן גם כן נהג שלמה על פי העקרונות שדוד ציוה אותו בצוואתו, על אף שדוד לא התייחס ישירות לאביתר. הוא זוכר גם את עזרתו ותמיכתו של אביתר, וכפי שדוד הצביע על בני ברזילי, אך מאידך אביתר היה שותף כעת למרד אדוניה.

לאחר ששלמה התמודד עם אדוניה ואביתר, בהתאם לעקרונות שציוה אותו דוד, מתגלגל העניין גם ביחס ליואב ולשמעי עליהם ציוה דוד בצורה ברורה יותר.

יואב בן צרויה

לאחר שהסתבר שאדוניה וחבורתו אינם משלימים כנראה עם המלכת שלמה, ושלמה מתמודד עם המציאות הזו בגבורה, יואב מבין שכנראה דינו נגזר אף הוא: "והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה, וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" (מלכים א ב, כח). יואב מנסה להציל את חייו, על ידי כניסה למשכן ואחיזה בקרנות המזבח. יש מחז"ל המעירים על הטעות ההלכתית של יואב, בחשבו שכך הוא יינצל. כך בגמרא במכות יב ע"א (ירושלמי מכות ב, ו):

אמר רב יהודה אמר רב: שתי טעיות טעה יואב באותה שעה, דכתיב: "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" (מלכים שם), טעה – שאינו קולט אלא גגו, והוא תפס בקרנותיו; טעה – שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים, והוא תפס מזבח של שילה. אביי אומר: בהא נמי מיטעא טעה, טעה – שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו, והוא זר היה.

במקום אחר נאמר שיואב ברח לשם בחשבו שעונשו יהיה על ידי בית דין ולא על ידי המלך, והרוגי בית דין נכסיהם ליורשיהם לעומת הרוגי המלך שנכסיהם למלך (סנהדרין מח ע"ב). אך מעבר לטעות ההלכתית, בכך שיואב בורח ואוחז בקרנות המזבח הוא בעצם מפליל את עצמו. דוד המלך כבר הזהיר בעבר את שלמה מפני יואב, ותמיכת יואב באדוניה, מלמדת על כך שאכן יואב איננו מקבל את מלכות שלמה. שלמה כרך את מעשה יואב במרד אדוניה ודן אותו גם על שאירע בעבר עוד בימי דוד אביו, בעת הריגתו את אבנר ועמשא. חז"ל מתארים משפט שניהל שלמה נגד יואב, שחשף את כוונותיו ואת מחשבותיו האמיתיות בעת הריגת אבנר ועמשא ובעת מרד אבשלום. שלמה לא הרג את יואב רק בשל מה שהוא שמע מדוד אביו. הוא שמע גם את הצד של יואב, ורק אחר כך הורה להרגו. כך נאמר בגמרא בסנהדרין מט ע"א:

אתיוה ליואב, דייניה. אמר ליה: מאי טעמא קטלתיה לאבנר? אמר ליה: גואל הדם דעשאל הואי. עשאל רודף הוה. אמר ליה: היה לו להצילו באחד מאבריו. אמר ליה: לא יכיל ליה. אמר ליה: השתא בדופן חמישית כיון ליה, דכתיב: "ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש" (שמואל ב ב, כג), ואמר רבי יוחנן: בדופן חמישית, במקום שמרה וכבד תלויין בו, באחד מאיבריו לא יכיל ליה!?

מסתבר, אם כן, שיואב הרג את אבנר בשל שיקולים אחרים. הוא רצה לגאול את דמו של עשהאל אחיו, ולא כפי שהוא אמר לדוד:

מה עשיתה, הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלוך. ידעת את אבנר בן נר כי לפתתך בא ולדעתך את מוצאך ואת מובאך ולדעתך את כל אשר אתה עשה (שמואל ב ג, כד-כה).

ביחס לאבנר הייתה כאן התחשבות אישית, וכך גם ביחס לעמשא. כך נאמר בהמשך הגמרא בסנהדרין מט ע"א:

אמר ליה: ניזיל אבנר, מאי טעמא קטלתיה לעמשא? אמר ליה: עמשא מורד במלכות הוה, דכתיב: "ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים... וילך עמשא להזעיק את יהודה ויחר מן המועד אשר יעדו" (שמואל ב כ, ד-ה). אמר ליה: עמשא "אכין" ו"רקין" דרש. אשכחינהו דפתיח להו במסכתא; אמר: כתיב "כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת" (יהושע א, יח), יכול אפילו לדברי תורה – תלמוד לומר: "רק חזק ואמין" (שם).

אלא, ההוא גברא מורד במלכות הוה, דכתיב: "והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה" (מלכים א ב, כח). מאי לא נטה? אמר רב יהודה: שביקש לנטות ולא נטה. ומאי טעמא לא נטה? אמר רבי אלעזר: עדיין ליחלוחית של דוד קיימת. רבי יוסי ברבי חנינא אמר: עדיין איצטגניני של דוד קיימין.

יואב מעריכו כמורד במלכות בשל העובדה שהוא איחר את המועד שייעד לו דוד, אך הוא לא בדק לעומק את הסיבה האמיתית לאיחורו. שלמה עצמו מלמד זכות על עמשא. לא לכל צו יש להישמע, כמו זה שהיה גורם להם לבטל תורה. הדבר נלמד מכך שבפסוק ממנו לומדים על מקור סמכות המלך, מופיעה מילה ובה הסתייגות. המילה "רק" כמו גם המילה "אך", מלמדות שיש יוצאי דופן. "כל איש אשר ימרה את פיק ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת, רק חזק ואמץ". העם מעניק למלך סמכויות שלטוניות, וסיום הפסוק: "רק חזק ואמץ", מלמד שסמכויות המלך מוגבלות כשדבריו מתנגשים עם צו תורה.

שלמה מעריך שהתנהגותו זו של יואב, היא בשל העובדה שעמשא היה שר צבא יהודה (מלכים א ב, לב), ושכנראה יואב ידע על הבטחתו של דוד לעמשא לאחר מרד אבשלום: "ולעמשא תאמרו הלוא עצמי ובשרי אתה. כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף, אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב" (שמואל ב יט, יד). דוד עשה זאת מפני שגם יואב כמעט שהיה עם אבשלום במרדו. יואב לא נטה אז אחרי אבשלום, כי הוא לא היה בטוח שלא נשאר שריד מבית דוד: "שבקש לנטות גם אחרי אבשלום אלא שלא גמר מחשבתו, כדמפרש, מפני שעדיין היה ליחלוחית גבורתו של דוד קיימת, אבל עכשיו שהזקין יצא מדרכו ונטה אחרי אדוניה" (רש"י סנהדרין מט ע"א). הליכתו אחרי אדוניה היא כנראה בגלל ההימור על מנהיגותו, ואולי מתוך הבנה שסיכוייו לזכות בתפקיד אצל שלמה אפסיים, שהרי כבר דוד רצה להדיחו ולמנות שר צבא אחר. יואב גם הרג את אבשלום בניגוד לציוויו של דוד שלא לפגוע בו (שמואל ב יח, ה-טו). שלמה אם כן חשף את דמותו האמיתית של יואב, ועל פיה התברר שאכן שיקוליו אינם טהורים. על אף החזות החיצונית המראה נאמנות כביכול למלך, ומקצועיותו הצבאית, הוא בעצם התגלה כמי שפועל על פי שיקוליו שלו ולא על פי צרכי המדינה. הליכתו אחרי אדוניה הכריעה את הכף נגדו.²

שמעי בן גרא

2. ראה עוד: דוד סרי, "לך פגע בו – הריגתו של יואב – משפט צדק?", מים מדליו (תשנ"ד), עמ' 61-84.

רשימת האישים שהיו נאמנים לשלמה ולא הלכו אחרי אדוניה הם: "צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד" (מלכים א א, ח). מי הוא שמעי הנזכר בפסוק? לפי חלק מהמפרשים זהו שמעי בן גרא, שגילה נאמנות מוחלטת לשלמה ולא הלך אחרי אדוניה. חז"ל אף אומרים ששמעי היה רבו של שלמה (ברכות ח ע"א). גם אם זהו שמעי אחר – שמעי בן אלה, נציב בנימין (מלכים א ד, יח), או ישמעיה הגבעוני, מהגיבורים (דברי הימים א יב, ד), הרי ששמעי בן גרא לא היה מעורב במרד אדוניה. נראה שמסתבר שזהו שמעי בן גרא שהרי אין סבירות שלרשימת אישים מפורסמים כמו צדוק, בניהו ונתן הנביא, ייתוסף שם של מישהו לא מוכר. לפי זה, שלמה היה ער לדברי דוד אביו שהזהירו מפני ניצני המרידה של שמעי, אך הוא לא הורידו בחיים שאול מפני שכעת הוא מגלה נאמנות לשלמה. הפעם נוקט שלמה בדרך אחרת. הוא איננו הורגו כפי שהרג את יואב ואדוניה, ואף איננו מגרשו כפי שעשה לאביתר, הוא גוזר עליו שלא לצאת מירושלים, ושלא לעבור את נחל קדרון התוחם את העיר ממזרח (מלכים א ב, לו-לז). בזאת הוא ייבחן. מי שקלקל ביציאתו, כנאמר: "והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא יצא יצוא ומקלל" (שמואל ב טז, ה), יתקן וייבחן כעת בכך שישב בירושלים ולא יצא ממנה: "בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה" (מלכים א ב, לו). מי שיוצא מבית שאול, לאחר שכבר עברו מספר שנים מאז שדוד מולך, ובכל זאת מנסה למרוד ולשלול את הלגיטימיות של השלטון, מעלה את החשד שבאיזשהו מקום עדיין הוא רוצה במלך מבית שאול. תיקונו יהיה בכך שהוא יתחבר למלכות שלמה בירושלים ולא יעזוב אותה ללא רשות. מכאן, שמעבר להעמדת שמעי בניסיון אם אכן הוא עומד בתנאים, יש כאן גם ניסיון ליצור מצב של תשובת המשקל לחטא. גם כאן כשמעי הפר את המגבלות שהיו עליו, שלמה לא חייב להרגו (כמובא לעיל מדברי הרמב"ם בהל' מלכים ג, ח), אך שלמה הבין שאם גם לאחר כל האזהרות האישיות, ואחרי העונש שהוטל על יואב, הוא בכל זאת מרשה לעצמו שלא לשמוע לפקודתיו, אזי כנראה שבאמת יש בו ניצני מרידה, ועל כן מצוה להרגו; אז משלם שמעי את המחיר גם בעבור מה שהיה בימי דוד.

ד. והממלכה נכונה ביד שלמה

דברי דוד לשלמה לפני מותו אינם צו לנקמה באישים שפגעו בו בצורה כזו או אחרת במהלך תקופת מלכותו. הדברים באים מתוך ראייה מורכבת ומעמיקה של הדרך לפיה יש לייצב ולהעמיד נכון את מלכות ישראל, מפיו של מי שייסד את השושלת וצבר ניסיון עשיר, ומבטו כולל ורחב.

לאחר העמידה במבחנים המורכבים שעמדו בפני שלמה מיד עם תחילת מלכותו, מסתיים הפרק במילים: "והממלכה נכונה ביד שלמה" (מלכים א ב, מו). אמנם שלמה הרג אח, שר חשוב, ואישיות בעלת מעמד מבנימין, אך בכך הוא חיזק את מעמד ממלכתו. בעל מצודת דוד מוסיף: "הממלכה נכונה בידו מבלי פוצה פה, כי ראו על אשר כל מעשיו במשפט". היה ניכר שמול כל אישיות שעמדה בפניו, שלמה ניסה להתמודד בדרך הראויה. הוא לא גזר מיד מיתה על כל מי שהייתה לו התנגשות עמו או עם דוד אביו על אף שהיה יכול, אלא בחן אם וכיצד ניתן לבנות מערכת אָמון וקבלת מרות בינו לבין אותם שהיו בם ניצני מרידה. ההתמודדות המורכבת והעניינית של שלמה הביאה לכך שמלכותו התבססה, על אף כל החששות שהיו לדוד אביו. הוכח לכול ששלמה קלט היטב את המסרים שדוד העביר לו לפני מותו, וידע להשתמש בהם בחכמה ובתבונה, על מנת לבסס את מלכות ישראל.

וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו כל ישראל. וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך. ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דברי הימים א כט, כג-כה).

ויתחזק שלמה בן דויד על מלכותו וה' אלקיו עמו ויגדלו למעלה (דברי הימים ב א, א).

הרב יהודה זולדן, שבות יהודה וישראל, ירושלים תשס"ז, עמ' 525-534

לב

שלמה וחירם – הסכמים מדיניים על חלקי ארץ ישראל

הקדמה

- א. הברית בין שלמה לחירם
  - ב. מסים מהערים, לא העברת ריבונות
  - ג. חירם גר תושב היה
  - ד. "פשעי צור... ולא זכרו ברית אחים"
- סיכום